

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2024.100.16>

УДК 811.161.2:[81'35+81'36]

ЗАКІНЧЕННЯ РОДОВОГО ВІДМІНКА ОДНИНИ В ІМЕННИКІВ ІІІ ВІДМІНИ: НОРМА І УЗУС

КОЛІБАБА

Лариса Миколаївна,

кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
відділу граматики та наукової
термінології,

Інститут української мови НАН
України;

вул. Михайла Грушевського, 4,
м. Київ, 01001;

e-mail: kolibaba79@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7063-5309

Larysa

KOLIBABA,

PhD in Philology, Senior Researcher
of the Department of Grammar and
Scientific Terminology,

Institute of the Ukrainian Language
of National Academy of Sciences of
Ukraine;

4, Mykhaila Hrushevskoho St., Kyiv,
01001, Ukraine;

e-mail: kolibaba79@gmail.com

*У статті проаналізовано зміни в уживанні закінчень родового відмінка однини іменників жіночого роду ІІІ відміни, зафіксовані в «Українському правописі» 2019 р. Схарактеризовано суть цих змін та обґрунтовано їхню історичну основу. Наведено факти, що засвідчують потребу повернути до сучасної мовної практики в родовому відмінкові однини іменників ІІІ відміни закінчення **-и** як питому морфологічну норму української мови.*

Ключові слова: закінчення, іменники ІІІ відміни, родовий відмінок однини, «Український правопис».

Однією із граматичних змін в «Українському правописі» 2019 р., що спричинила цілковито протилежні реакції мовців – від повного схвалення до категоричного неприйняття, є кодифікування закінчення **-и** в родовому відмінкові однини іменників ІІІ відміни. Нагадаємо, що відповідно до чинного правописного кодексу для всіх іменників жіночого роду, що закінчуються на **-ть** після попереднього приголосного (*вість, радість, смерть, честь, хоробрість* та ін.), а також для іменників *кров, любов, осінь, сіль, Русь, Білорусь* у родовому відмінкові однини нормативними є закінчення **-і** та **-и** [Український правопис 2019: 128].

Попри те, що порівняно з попередньою редакцією «Українського правопису» 1993 р. ця зміна є новацією, багато мовців були до неї готові, адже в українській мовній практиці закінчення *-и* в родовому відмінкові однини іменників III відміни засвідчене ще задовго до його повторного кодифікування в «Українському правописі» 2019 р. – від початку 90-х рр. XX ст. Після того, як разом із тоталітарним періодом в історії Української держави відійшов у минуле адміністративний контроль за дотриманням правописних стандартів, ціла низка засобів масової комунікації, книжкових видавництв, освітніх закладів та ін. почали користуватися орфографійними правилами, відмінними від офіційних [Український правопис 2019: 5]. Закінчення *-и* під час відмінювання іменників III відміни на приголосний використовували передовсім ті мовці, які прагнули відновити граматичну специфіку української мови навіть усупереч тому, що офіційно це закінчення перебувало поза літературним стандартом. Ба більше, вони вживали його не просто цілковито усвідомлено, а навіть підкреслено – як «ознаку відданості справжнім, а не накиненим під впливом російської мови нормам української мови» [Тараненко 2005: 92].

Однак після набуття чинності «Українського правопису» 2019 р., коли після вимушеної тривалої перерви закінчення *-и* знову набуло статусу офіційно визнаного, воно так само перебуває на периферії мовного вжитку. За результатами анкетування, сьогодні закінченням *-и* в родовому відмінкові однини іменників III відміни послуговується лише близько третини (37%) мовокористувачів [Колібаба 2023: 361]. Це не випадково, адже від 1933 р., коли закінчення *-и* живосилом вилучили з ужитку, минуло майже 90 років – відтинок часу, якого виявилось достатньо для того, щоб для більшості сучасних мовців воно стало «незвичним», «неприродним», «штучним», «архаїчним», «діалектним» чи «грубим» і под.

Прикро, що загал сучасних мовців, які не вживають закінчення *-и* в родовому відмінкові однини іменників III відміни, обґрунтовує свою мовну поведінку здебільшого суб'єктивними чинниками [там само: 364], тоді як під час оцінювання мовних, зокрема і правописних, змін насамперед потрібно керуватися науковими фактами. А лінгвістичні факти, що засвідчують по-

требу повернути до активного вжитку закінчення *-и*, досить промовисті. Проаналізуємо їх докладніше¹.

1. Уживання закінчення *-и* в родовому відмінкові однини іменників жіночого роду III відміни є питомою морфологією української мови і відповідає історичним закономірностям розвитку її граматичного ладу.

Як відомо, сучасну III відміну української літературної мови сформували іменники давніх *-і*-основ (переважна більшість), *-r-* основ (*мати*) та *-и(-ьв-)* основ (*любов, кров*) [Авдєєва 2001: 20]. За висновками українських науковців, закінчення *-і* в іменниках III відміни є порівняно новим [Самійленко 1964: 145; Історія української мови. Морфологія 1978: 112], оскільки історично іменники колишньої *-і*-основи в родовому відмінку однини мали закінчення *-и* (*ночи*), яке вони зберігали досить довго [Бевзенко 1960: 54; Самійленко 1964: 145; Німчук 2002а: 28]. Іменники *-r-* та *-и*-основ у родовому відмінкові однини мали давнє закінчення *-е*, що під впливом іменників *-і*-основи було витіснене порівняно новим для цих іменників закінченням *-и* (*свекръве – свекръви*) [Авдєєва 2002: 20; Німчук 2002а: 28]. Іменники колишніх *-і*- та *-и*-основ «стійко зберігали закінчення *-и* на всій українській етнічній території» [Німчук 2002а: 28], його фіксують майже всі українські говори [Матвіяс 1974: 148].

Закінчення *-и* (зрідка графічно *-ы*) у родовому відмінкові однини послідовно засвідчують давньоукраїнські [Самійленко 1964: 145] і староукраїнські [Історія української мови. Морфологія 1978: 112] пам'ятки. Зокрема, в українських грамотах XIV–XV ст., зауважував В. Дем'янчук, «у формах род. і дав.-місц. речівників жіночого роду на *-і* виступає раз-у-раз закінчення *-и*, ніколи не плутаючись із *-ѣ*» [Дем'янчук 1928: 7], а в пам'ятках XVI ст., за спостереженнями І.М. Керницького, для іменників колишніх основ на *-і*- у родовому відмінкові однини було характерне закінчення *-и*, яке «згідно з фонетичним законом української мови часом переходить в *-ы*» [Керницький 1967: 86].

¹ Див. про це також у: Колібаба Л.М. Зміни в унормуванні закінчень відмінюваних слів в «Українському правописі» 2019 року. *Українська мова*. 2023а. № 1. С. 72–77.

Лише у другій половині XVII ст. і тільки в окремих пам'ятках у родовому відмінкові однини іменників сучасної III відміни зафіксовано закінчення *-i-* (← *-ѣ*), що виникло під впливом іменників з основою на *-ja-* [Самійленко 1964: 146; Німчук 2000б: 51; Німчук 2002а: 28]. У XIX ст., звертає увагу В.В. Німчук, також «стійко зберігалася флексія *-и*» [там само]. Потім під впливом іменників сучасної I відміни її поступово починає витісняти закінчення *-i*, хоч у різних діалектах цей процес відбувався неоднаково: в одних він «зайшов досить далеко», в інших така заміна триває досі, а в деяких вона й не розпочиналася [Матвіяс 1974: 147–148; Історія української мови. Морфологія 1978: 113; Німчук 2002а: 29]. Тенденція до звуження обсягу вживання давнього закінчення *-и* в діалектах, на думку українських дослідників, могла сформуватися і під впливом літературної мови, зокрема навчання в школі [Німчук 2002а: 30; Німчук 2002а: 55 та ін.], тобто внаслідок штучного втручання у природний розвиток мови.

Ю.В. Шевельов також кваліфікував закінчення *-и* в родовому відмінку однини іменників на зразок *радість* як «старіше». Дослідник зауважував, що у процесі історичного розвитку форми на *-и* в цьому типі відміни іменників послідовно й поступово були замінені в різних відмінках формами із закінченням *-і*: спочатку в давальному й місцевому однини, пізніше в називному відмінку множини, а в новіші часи – і «в останньому бастионі форм на *-и*, в родовому відмінку однини» [Шевельов 2009: 319]. Найімовірніше, саме через те, що в іменників III відміни закінчення *-и* порівняно з іншими відмінками найдовше «затрималося» в родовому відмінкові однини, його й було кодифіковано в «Українському правописові» 2019 р. як нормативне закінчення цього відмінка.

2. Закінчення *-и* в родовому відмінкові однини іменників III відміни широко, хоч і строкато, уживають на всій території України [Бевзенко 1960: 54–55; Самійленко 1964: 146–147; Матвіяс 1974: 147–148; Авдєєва 2001: 21; Німчук 2002а: 29; Німчук 2002б: 53–55; Тараненко 2005: 94 та ін.].

С.П. Самійленко обґрунтовує це тим, що флексія родового відмінка однини *-і* іменників з колишніми основами на *-і-*, *-и-* та на приголосний в усіх українських говорах цілком фонетично

в XIII–XV ст. змінилася в *-и*, але десь приблизно в XVI–XVII ст. «флексія *-и* починає поступатися місцем, особливо в південно-східних говорах, флексії *-і-* (*-ѣ*), властивій іменникам з колишніми основами на *-ја-*» [Самійленко 1964: 147], причому у південно-східних, північних, частково і південно-західних говорах, звертає увагу мовознавець, процес замінювання *-и* (др. *-и*) флексією *-і* (др. *-ѣ*) триває впродовж трьох-чотирьох століть і остаточно не завершився й донині [там само].

Ареали поширення закінчень *-и* та *-і* в українських діалектах і говорах ґрунтовно можна простежити за «Атласом української мови». Л.М. Коць-Григорчук слушно зауважила: «Бездоказові, але дуже голосні, навіть з лайливими епітетами, відстоювання флексії *-і*... в родовому відмінку однини іменників третьої відміни жіночого роду (*радості*) позбавлені сенсу за умов, коли існує Атлас української мови, на картах якого добре видно, як говорить український народ майже на всій його етнічній території та які тенденції розвитку його мови» [Коць-Григорчук 1997: 94]. Щоправда, в «Атласі української мови» скартографовано лише форми лексем *сіль* та *ніч* у першому томі та слів *сіль*, *тінь*, *любов*, *ніч* у другому томі, тоді як зовсім немає інформації про форми родового відмінка однини іменників жіночого роду, що закінчуються на *-ть* із попереднім приголосним [Атлас української мови 1984: т. 1, к. 190; Атлас української мови 1988: т. 2, к. 174–175].

Спираючись на дані «Атласу української мови», науковці дійшли висновку, що форми на *-и* в родовому відмінкові однини переважали в галицько-буковинській та карпатській групах говорів південно-західного наріччя та в західнополіському говорі північного наріччя [Німчук 2002б: 54–55; Тараненко 2005: 92]. І.Г. Матвіяс дослідив, що ці форми в родовому, давальному та місцевому відмінках однини іменників III відміни характерні для волинських, наддністрянських, буковинських, гуцульських, закарпатських говірок. Крім того, закінчення *-и* досить часто вживане у говірках Полтавщини, південних і південно-західних районів Чернігівщини, Переяславщини, південної Київщини, південної Житомирщини, Черкащини, Вінниччини, Херсонщини, Одещини, Слобожанщини та ін. [Бевзенко 1960: 54–55; Матвіяс 1974: 147–148]. З огляду на те, що українська

літературна мова сформувалася на народній основі, активне використання закінчення *-и* в родовому відмінкові однини іменників III відміни в українських діалектах є незаперечною підставою для його кодифікування в «Українському правописові».

3. Крім говірок, що лягли в основу літературної мови, закінчення *-и* наявне також у творах класиків української літератури. Зокрема, і І. Котляревський, і Т. Шевченко вживали в родовому відмінку однини та називному відмінкові множини іменників III відміни «тільки споконвічну флексію *-и* (графічно, за російською системою – *-ы*)» [Німчук 2002а: 28–29; Німчук, Пуряєва 2004: 563]. Цієї ж традиції дотримувався у своєму словникові і Б. Грінченко.

4. Іменники III відміни із закінченням *-и* в родовому відмінкові однини широко зафіксовані в лексикографійних джерелах к. XIX – першої третини XX ст., зокрема у «Словарі російсько-українському» М. Уманця та А. Спілки, «Словарі української мови» за ред. Б. Грінченка, «Правописному словникові» Г. Голоскевича, «Українському стилістичному словникові» І. Огієнка, «Українсько-російському словнику» А. Ніковського, «Російсько-українському фразеологічному словникові» В. Підмогильного та Є. Плужника, «Російсько-українському словнику» за ред. А. Кримського та С. Єфремова, «Російсько-українському словнику» О. Ізюмова, «Словникові ділової мови» М. Дорошенка, М. Станиславського, В. Страшкевича та в багатьох інших словниках, а також у художніх, наукових та публіцистичних текстах цього періоду.

5. Уживання іменників III відміни в родовому відмінкові однини із закінченням *-и* – це повернена, а не нова морфологічна норма української літературної мови. Як відомо, цю норму було офіційно затверджено в академійних «Найголовніших правилах українського правопису» 1921 та 1925 рр. [Найголовніші правила українського правопису 1921: 9; Найголовніші правила українського правопису 1925: 9], у проєкті «Українського правопису» 1926 р. [Український правопис 1926: 41] та в «Українському правописі» 1928 р. [Український правопис 1929: 35]. Відповідно до цієї норми «у словах жіночого роду, що кінчаться на приголосний звук, треба писати в родовому відмінкові однини *-и*, а в давальному й місцевому однини та

називному й знахідному множини треба писати *-i*; напр. род. відм. – з *ночи*, коло *печи*, з *подорожи*, цієї *соли*, нічної *тіни*, без *сповіди*, без *відповіди*, з *радости*, до *смерти*; дав. відм. та місцев. – дрібній *солі*, в *тіні*, у-*ночі*, в *печі*; множ. – *прийшли вісті*, про *бюрократичні формальності*. Виняток – *в-осени*» [Найголовніші правила українського правопису 1921: 9; Найголовніші правила українського правопису 1925: 9].

Аналогічне правило було й у проєкті «Українського правопису» 1926 р.: «4. *-и* мають ... б) Усі речівники жіночого роду на приголосний...: з *радости*, без *подорожи*, до *ночи*, від *розкоши*, *крови*, *твари*, *молоди*, *паморози*, *соли*, *тіни*, *Роси*, *артілі*, *морали*, *матери*...» [Український правопис 1926: 41]. Проте в «Українському правописі» 1928 р. воно зазнало змін: закінчення *-и* було кодифіковано як нормативне тільки для всіх іменників жіночого роду III відміни на *-ть* за другим приголосним (*від радості*, з *вісти*, до *смерти*, без *чверти*...), а також винятково: до *осени*, без *соли*, *крови*, *любови*, *Руси*, тоді як решту іменників жіночого роду на приголосний було рекомендовано вживати із закінченням *-і*: до *ночі*, без *подорожі*, від *розкоші*, *тварі*, *молоді*, *паморозі*, *тіні*, *Росі*, *артілі*, *моралі*, *жовчі*, *матері*... [Український правопис 1929: 35]. Ця норма була чинною до «реформи» 1933 р., яка, за висновками В.В. Німчука, «зачепила не просто написання, а віковічні традиції орфографії і, головне, оригінальність системи української мови» [Німчук 2002б: 24].

Відомо, що 1933 р. у зв'язку зі згортанням процесів українізації «Український правопис» 1928 р. було звинувачено у «штучному відриві української мови від мови російської», а граматичні правила, викладені в ньому, оголошено такими, що «засмічували українську мову націоналістичними елементами» [Український правопис 1933: 4]. Як зауважував Ю. Шевельов, до «Українського правопису» 1928 р. було внесено 126 поправок, багато з них суттєвих, а розділ про чужі слова переписано. Там, де українські слова мали подвійні форми, перевагу надано формі, ближчій до російської мови [Шевельов 2009: 202]. Саме тому закінчення іменників жіночого роду, що закінчувалися на *-ть* за другим приголосним, замінили з *-и* на *-і*.

Від 1933 р. до 2019 р. в усіх офіційно затверджених редакціях «Українського правопису» (1933, 1946, 1960, 1990, 1993) єдиним нормативним закінченням іменників III відміни в родовому відмінкові однини стало закінчення *-i*. Закінчення *-и* було відновлено в «Українському правописі» 1999 р. [Український правопис: Проект найновішої редакції 1999: 120], створеному у зв'язку з потребою переглянути орфографічний кодекс після його «тривалого препарування на догоду ідеологічній настанові зближення російської та української мов, а фактично – тотального уподібнення української мови до російської» [Німчук, Пуряєва 2004: 561]. Проте, як відомо, цю редакцію «Українського правопису» через суб'єктивні чинники так і не було затверджено для офіційного вжитку.

Через те, що закінчення *-и* в історії українського правопису вже мало статус нормативного, його повернення до «Українського правопису» 2019 р. дехто з мовознавців витлумачує як «спробу повторного нормативного закріплення» [Тараненко 2005: 92]. Однак правило, викладене в «Українському правописі» 2019 р., істотно відрізняється від правила, наведеного в «Українському правописі» 1928 р. Зокрема, в «Українському правописі» 1928 р. закінчення *-и* кодифіковано як єдине закінчення родового відмінка однини для обмеженої групи іменників III відміни (*кров, любов, осінь, сіль, Русь*) та всіх іменників жіночого роду «на *-ть* за другим приголосним» [Український правопис 1929: 35], тоді як в «Українському правописі» 2019 р. правило про нормативність закінчення *-и* для іменників III відміни подано у формі примітки, а самому закінченню *-и* надано статусу не основного, а варіантного закінчення [Український правопис 2019: 128], що, імовірно, і сформувало в мовців хибну думку про другорядність, необов'язковість його вживання в сучасній мовній практиці.

6. На переконання українських мовознавців, основною причиною відновлення нормативного закінчення *-и* в сучасному «Українському правописі» має бути збереження традиції чіткішої диференціації флексій іменників III відміни, адже тепер вони мають однакові закінчення в родовому, давальному, місцевому відмінках однини й називному та знахідному множини (пор.: Р. в. одн., Д. в. одн., М. в. одн.; Н. в. мн., Зн. в. мн.: *любові*,

радості і под.), та розширення стильових можливостей [Німчук 2002а: 30].

На потребу усунути омонімію відмінкових форм іменників III відміни за допомогою закінчень *-и* та *-і* звертали увагу й інші науковці [Головащук 1997: 83; Чучка 1997: 35; Вихованець 2004: 12 та ін.], хоч дехто з їхніх опонентів висловлював припущення, що практично загрози конфлікту омоніміїчних форм немає, оскільки «всі ці іменники (за винятком хіба що особового жіночого імені *Любов*) – це назви неістот і функціонують переважно в позиції родового відмінка об'єкта, не перетинаючись із позицією давального відмінка адресата» [Тараненко 2005: 93].

Використання закінчення *-и* в родовому відмінкові однини іменників жіночого роду на *-ть* після приголосного, крім чіткої диференціації відмінкових закінчень, також сприятиме «уникненню небажаних асиміляційних змін за наявності перед *-ть* інших приголосних. Таке флексійне вирізнення родового відмінка, – уважав І.Р. Вихованець, – надто важливе, коли зважати на велику частотність його вживань в усному й писемному мовленні» [Вихованець 2004: 12].

Серед інших практичних переваг «узаконення» закінчення *-и* мовознавці називають також усунення правописних винятків, до яких належать прислівники *восени*, *безвісти*, *почасті* [Чучка 1997: 35], що за походженням є формами родового відмінка однини на *-и*, утвореними від іменників жіночого роду давніх *-i*-основ.

Ідею про повернення іменникам III відміни на *-ть* у родовому відмінку однини історичного закінчення *-и* під час обговорення редакції «Українського правопису» у 1994–1996 рр. підтримало багато українських мовознавців [Бурячок 1997: 28; Горняткевич 1997: 42; Пономарів 1997: 79; Ужченко 1997: 160 та ін.], хоч були й ті, хто заперечували її. Вони аргументували свою позицію тим, що запровадження закінчення *-и* ускладнить українську граматику, створивши мішану групу відмінювання іменників III відміни, а, як відомо, мішаної групи іменники цієї відміни не мають [Баранник 1997а: 77; Головащук 1997: 84; Карпенко 1997: 130 та ін.].

7. У 20-х рр. ХХ ст. науковці випрацювали систему вимог до норм української літературної мови, зокрема: 1) природність для найбільшої частини народної мови; 2) уживаність у творах «найкращих українських письменників»; 3) фіксація у «гарних словниках української мови» та граматиках; 4) перевага, вигідність із погляду поступу, удосконалення мови [Синявський 1922: IX; 2018: 199]. Використання закінчення *-и* в родовому відмінкові однини іменників III відміни цілковито задовольняє ці вимоги й не суперечить їм.

Отже, викладені наукові факти дають підстави висновувати, що закінчення *-и* в родовому відмінкові однини іменників III відміни – питома морфологічна риса української мови, яка зазнала ідеологічного тиску за доби тоталітаризму, унаслідок чого, хоч і була вилучена з офіційного мовного вжитку – тексту «Українського правопису», граматик, лексикографічних джерел та ін., проте залишилася в українській народній (діалектній) мові. Саме тому повернення цього закінчення до «Українського правопису» 2019 р. – не архаїзування української мови, а відновлення її національної граматичної специфіки.

Щоб повернути закінчення *-и* до активної мовної практики українців, потрібно: 1) правило про нормативність цього закінчення подати в тексті «Українського правопису» не як примітку, а як окреме самостійне правило; 2) зробити закінчення *-и* єдиним закінченням родового відмінка іменників III відміни, тобто усунути варіантність закінчень *-і* та *-и*; 3) пропагувати потребу повернути закінчення *-и* до активної української мовної практики, покликаючись на наукові факти, бо, як слушно зауважила С.Л. Авдєєва, яким би вмотивованим, доцільним, історично виваженим не було певне нововведення, воно може так і залишитися тільки черговим лінгвістичним дослідженням, якщо його не підтримає і не буде використовувати більшість мовців, коли ним не послуговуватимуться засоби масової комунікації, заклади освіти, науки, культури [Авдєєва 2001: 23], а насамперед – українська мовознавча спільнота, яка має вести перед у відродженні українського обличчя української мови й демонструвати використання закінчення *-и* на власному прикладі.

Авдєєва С. Вживання флексії *-и* у формі родового відмінка однини іменників третьої та четвертої відмін в українській мові. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. Вип. 31. С. 20–24.

Атлас української мови: у 3 т. Київ: Наукова думка. Т. 1. 1984; Т. 2. 1988; Т. 3. 2001.

Баранник Д.Х. Новий український правопис чи нова редакція «Українського правопису»? *Український правопис: так і ні: Обговорення нової редакції «Українського правопису»*. Київ: УНВЦ «Рідна мова»: Довіра, 1997. С. 76–78.

Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови. Ужгород: Закарпатське обласне видавництво, 1960.

Бурячок А.А. Про концепцію нової (остаточної) редакції українського правопису. *Український правопис: так і ні: Обговорення нової редакції «Українського правопису»*. Київ: УНВЦ «Рідна мова»: Довіра, 1997. С. 26–30.

Вихованець І. Ненаукові пристрасті навколо українського правопису. *Українська мова*. 2004. № 2. С. 3–24.

Головацук С.І. До правопису закінчень відмінюваних слів. *Український правопис: так і ні: Обговорення нової редакції «Українського правопису»*. Київ: УНВЦ «Рідна мова»: Довіра, 1997. С. 81–86.

Горняткевич А. [Виступ]. *Український правопис: так і ні: Обговорення нової редакції «Українського правопису»*. Київ: УНВЦ «Рідна мова»: Довіра, 1997. С. 41–44.

Дем'янчук В. Морфологія українських грамот XIV – першої половини XV в. Окрема відбитка із «Записок Історико-Філологічного Відділу», кн. XVI, стор. 73–109. Київ: З друкарні Академії Наук, 1928.

Історія української мови. Морфологія / С.П. Бевзенко, А.П. Грищенко, Т.Б. Лукінова, В.В. Німчук, В.М. Русанівський, С.П. Самійленко. Київ: Наукова думка, 1978.

Історія українського правопису XVI–XX століття: хрестоматія. Упоряд.: В.В. Німчук, Н.В. Пуряєва. Київ: Наукова думка, 2004.

Карпенко Ю.О. Пропозиції до нового видання «Українського правопису». *Український правопис: так і ні: Обговорення нової редакції «Українського правопису»*. Київ: УНВЦ «Рідна мова»: Довіра, 1997. С. 130–131.

Керницький І.М. Система словозміни в українській мові на матеріалах пам'яток XVI ст. Київ: Наукова думка, 1967.

Колібаба Л.М. Зміни в унормуванні закінчень відмінюваних слів в «Українському правописі» 2019 року. *Українська мова*. 2023а. № 1. С. 68–99.

Колібаба Л. Вплив мовної політики доби тоталітаризму на граматичні норми української літературної мови. *Slavia Orientalis*. 2023б. Т. LXXII. Nr 2. S. 357–370.

Коць-Григорчук Л. Задля єдиного українського правопису. *Про український правопис і проблеми мови: збірник доповідей мовної секції 16-ої Річної Конференції Української Проблематики* (Урбана-Шампейн, Ілл., 20–25 червня 1997). Нью-Йорк – Львів, 1997. С. 87–95.

Матвіяс І.Г. Іменник в українській мові. Київ: Радянська школа, 1974.

Найголовніші правила українського правопису. Київ, 1921.

Найголовніші правила українського правопису (нове видання). Київ, 1925.

Німчук В.В. «Правописні проблеми» морфології української літературної мови. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки*. 2002а. Вип. 5. С. 27–30.

Німчук В.В. Проблеми українського правопису ХХ – початку ХХІ ст. Кам'янець-Подільський: К-ПДПУ, інформаційно-видавничий відділ, 2002б.

Пономарів О.Д. Пропозиції до нової редакції «Українського правопису». *Український правопис: так і ні: Обговорення нової редакції «Українського правопису»*. Київ: УНВЦ «Рідна мова»: Довіра, 1997. С. 79–81.

Самійленко С.П. Нариси з історичної морфології української мови. Ч. I. Київ: Радянська школа, 1964.

Синявський О. Порадник української мови. Харків – Берлін – Нью-Йорк: Україно-американське вид. т-во «Космос», 1922.

Синявський О. Норми української літературної мови; *репринтне відтворене видання 1931 року*. Київ: Вид. дім Дмитра Бурого, 2018.

Тараненко О.О. Лінгвістичний і соціальний комплекс проблем навколо сучасного українського правопису. *Український правопис: так і ні: Обговорення нової редакції «Українського правопису»*. Київ: УНВЦ «Рідна мова»: Довіра, 1997. С. 12–18.

Тараненко О.О. Сучасні тенденції до перегляду нормативних засад української літературної мови і явище пуризму (у межах граматичних категорій іменника). *Мовознавство*. 2005. № 3–4. С. 85–104.

Ужченко В.Д. Деякі рекомендації до нової редакції «Українського правопису». *Український правопис: так і ні: Обговорення нової редакції «Українського правопису»*. Київ: УНВЦ «Рідна мова»: Довіра, 1997. С. 160–161.

Український правопис (проект). Харків: Державне видавництво України, 1926.

Український правопис. Видання перше. Харків: Державне видавництво України, 1929.

Український правопис. Харків: Радянська школа, 1933.

Український правопис. 4-ге вид., випр. й допов. Київ: Наукова думка, 1993.

Український правопис: Проект найновішої редакції. Київ, 1999.

Український правопис. Київ: Наукова думка, 2019.

Чучка П.П. З приводу підготовки нової редакції «Українського правопису». *Український правопис: так і ні: Обговорення нової редакції «Українського правопису»*. Київ: УНВЦ «Рідна мова»: Довіра, 1997. С. 34–38.

Шевельов Ю. Так нас навчали правильних проізношень. *Шевельов Ю. Вибрані праці: у 2 кн. Кн. I. Мовознавство*. 2-ге вид. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. С. 280–333.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

Голоскевич Г. Правописний словник. Вид. 12. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Львів, 1994.

Грінченко Б. (ред.). Словарь української мови. Київ, 1907–1909. Тт. 1–4.

Дорошенко М., Станиславський М., Страшкевич В. Словник ділової мови. Термінологія та фразеологія; *репринтне відтворене видання 1930 року*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018.

Ізюмов О. Російсько-український словник. Видання четверте, доповнене й виправлене за новим правописом. Харків – Київ, 1930.

Російсько-український словник: у 4 т. Гол. ред.: А. Ю. Кримський, С. О. Єфремов. Т. 1; *репринтне відтворене видання 1924 року*. Київ, 2016; Т. 2. Вип. 1; *репринтне відтворене видання 1929 року*. Київ, 2017; Т. 2. Вип. 2; *репринтне відтворене видання 1932 року*. Київ, 2017; Т. 2. Вип. 3; *репринтне відтворене видання 1933 року*. Київ, 2017; Т. 3. Вип. 1; *репринтне відтворене видання 1927 року*. Київ, 2017; Т. 3. Вип. 2; *репринтне відтворене видання 1928 року*. Київ, 2017.

Підмогильний В., Плужник Є. Російсько-український фразеологічний словник. Фразеологія ділової мови; *репринтне відтворене видання 1927 року*. Київ: УКСП «Кобза», 1993.

Уманець М., Спілка А. (Комарь М.). (упоряд.). Словарь російсько-український. Уманець, М., Спилка, А. Русско-украинский словарь; *передрук із видання 1893 року*. Берлін: Українське Слово, 1924.

Ніковський А. Українсько-російський словник; *репринтне відтворене видання 1926 року*. Київ: Вид. дім Дмитра Бурого, 2018.

Огієнко І. Український стилістичний словник. Львів, 1924.

REFERENCES

Atlas of the Ukrainian language: in 3 vol. (1984–2001). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Avdieieva, S. (2001). The use of the inflection *-u* in the form of the genitive case of singular of nouns of the third and fourth declensions in the Ukrainian language. *Scientific Note. Series: Philological sciences (linguistics)*, 31, 20–24 (in Ukr.).

Barannyk, D.Kh. (1997). The new Ukrainian orthography or the new edition of “Ukrainian Orthography”? *Ukrainian Orthography: yes and no: Discussion of the new edition of “Ukrainian Orthography”* (pp. 76–78). Kyiv: UNVTs “Ridna mova”: Dovira (in Ukr.).

Bevzenko, S.P. (1960). Historical morphology of the Ukrainian language. Uzhhorod: Zakarpatske oblasne vydavnytstvo (in Ukr.).

Buriachok, A.A. (1997). About the concept of the new (final) edition of Ukrainian orthography. *Ukrainian Orthography: yes and no: Discussion of the new edition of “Ukrainian Orthography”* (pp. 26–30). Kyiv: UNVTs “Ridna mova”: Dovira (in Ukr.).

Chuchka, P.P. (1997). Regarding the preparation of the new edition of “Ukrainian Orthography”. *Orthography Ukrainian Orthography: yes and no: Discussion of the new edition of “Ukrainian Orthography”* (pp. 34–38). Kyiv: UNVTs “Ridna mova”: Dovira (in Ukr.).

Demianchuk, V. (1928). Morphology of Ukrainian letters of the 14th – first half of the 15th century. A separate print from “Notes of the Historical and Philological Department” (vol. XVI, p. 73). Kyiv: Z drukarni Akademii Nauk (in Ukr.).

History of the Ukrainian language. Morphology / Bevzenko, S.P., Hryshchenko, A.P., Lukinova, T.B., Nimchuk, V.V., Rusanivskiyi, V.M., Samiilenko, S.P. (1978). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Holovashchuk, S.I. (1997). To the orthography of the endings of declined words. *Ukrainian Orthography: yes and no: Discussion of the new edition of "Ukrainian Orthography"* (pp. 81–86). Kyiv: UNVTs "Ridna mova": Dovira (in Ukr.).

Horniatkevych, A. (1997). [Speech]. *Ukrainian Orthography: yes and no: Discussion of the new edition of "Ukrainian Orthography"* (pp. 41–44). Kyiv: UNVTs "Ridna mova": Dovira (in Ukr.).

Karpenko, Yu.O. (1997). Proposals for a new edition of "Ukrainian Orthography". *Ukrainian Orthography: yes and no: Discussion of the new edition of "Ukrainian Orthography"* (pp. 130–131). Kyiv: UNVTs "Ridna mova": Dovira (in Ukr.).

Kernytskyi, I.M. (1967). The system of word change in the Ukrainian language based on the materials of monuments of the 16th century. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Kolibaba, L. (2023 a). Changes in the codification of endings of conjugated words in the "Ukrainian Orthography" of 2019. *Ukrainian language, 1*, 68–99 (in Ukr.).

Kolibaba, L. (2023 b). The Influence of Language Policy in the Era of Totalitarianism on the Grammatical Standards of the Ukrainian Literary Language. *Slavia Orientalis, LXXII*, 357–370 (in Ukr.).

Kots-Hryhorchuk, L. (1997). For a unified Ukrainian Orthography. *About Ukrainian Orthography and language problems: a collection of reports of the language section of the 16th Annual Conference of Ukrainian Problems (Urbana-Shampein, Ill., 20–25 chervnia 1997)* (pp. 87–95). Niu-York – Lviv (in Ukr.).

Matviias, I.H. (1974). Noun in the Ukrainian language. Kyiv: Radianska shkola (in Ukr.).

Nimchuk, V.V. (2002a). "Orthographic problems" of the morphology of the Ukrainian literary language. *Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Volyn State University, 5*, 27–30 (in Ukr.).

Nimchuk, V.V. (2002b). Problems of Ukrainian orthography of the 20th and early 21st centuries. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet, informatsiino-vydavnychiy viddil (in Ukr.).

Nimchuk, V.V., Puriaieva, N.V. (Eds.). (2004). History of Ukrainian orthography of the 16th–20th centuries: an anthology. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Ponomariv, O.D. (1997). Proposals for the new edition of “Ukrainian Orthography”. *Ukrainian Orthography: yes and no: Discussion of the new edition of “Ukrainian Orthography”* (pp. 79–81). Kyiv: UNVTs “Ridna mova”: Dovira (in Ukr.).

Samiilenko, S.P. (1964). Essays on the historical morphology of the Ukrainian language. Ch. I. Kyiv: Radianska shkola (in Ukr.).

Shevelov, Yu. (2009). This is how we were taught the correct pronunciation. *Shevelov Yu. Selected works: in 2 books. Book I. Linguistics*. 2nd edition (pp. 280–333). Kyiv: Vyd. dim “Kyievo-Mohylianska akademiia” (in Ukr.).

Syniavskiy, O. (1922). Ukrainian language guide. Kharkiv – Berlin – Niu-York: Ukraino-amerykanske vyd. t-vo “Kosmos” (in Ukr.).

Syniavskiy, O. (2018). Norms of the Ukrainian literary language; *reprint from the edition of 1931*. Kyiv: Vyd. dim Dmytra Buraho. (Original work published) (in Ukr.).

Taranenko, O.O. (1997). Linguistic and social complex of problems surrounding modern Ukrainian Orthography. *Ukrainian Orthography: yes and no: Discussion of the new edition of “Ukrainian Orthography”* (pp. 12–18). Kyiv: UNVTs “Ridna mova”: Dovira (in Ukr.).

Taranenko, O.O. (2005). Modern trends in revising the normative foundations of the Ukrainian literary language and the phenomenon of purism (within the grammatical categories of the noun). *Movoznavstvo*, 3–4, 85–104 (in Ukr.).

The most important rules of Ukrainian Orthography (1921). Kyiv (in Ukr.).

The most important rules of Ukrainian Orthography (new edition) (1925). Kyiv (in Ukr.).

Ukrainian Orthography (1929). The first edition. Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy (in Ukr.).

Ukrainian Orthography (1933). Kharkiv: Radianska shkola (in Ukr.).

Ukrainian Orthography (1993). 4th ed., ed. and added. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Ukrainian Orthography (2019). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Ukrainian Orthography (project) (1926). Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy (in Ukr.).

Ukrainian Orthography: The project of the latest edition (1999). Kyiv (in Ukr.).

Uzhchenko, V.D. (1997). Some recommendations for the new edition of “Ukrainian Orthography”. *Ukrainian Orthography: yes and no: Discussion of the new edition of “Ukrainian Orthography”* (pp. 160–161). Kyiv: UNVTs “Ridna mova”: Dovira (in Ukr.).

Vykhovanets, I. (2004). Non-scientific passions around Ukrainian orthography. *Ukrainian language*, 2, 3–24 (in Ukr.).

LIST OF LEXICOGRAPHICAL SOURCES

Holoskevych, H. (1994). *Orthographic slovnyk*. Edition 12. Niu-York – Paryzh – Sydnei – Toronto – Lviv (in Ukr.).

Hrinchenko, B. (Ed.). (1907–1909). Dictionary of the Ukrainian language: in 4 vol.; *reprint from the edition of 1907–1909*. Kyiv (in Ukr.).

Doroshenko, M., Stanyslavskyi, M., Strashkevych, V. (Eds.). (2018). Business Language Dictionary. Terminology and phraseology; *reprint from the edition of 1930*. Kyiv (in Ukr.; in Rus.).

Iziumov, O. (1930). Ukrainian-Russian Dictionary. Edition 4. Kharkiv – Kyiv (in Ukr.; in Rus.).

Krymskyi, A., Yefremov, S. (Eds.). (2016–2017). Russian-Ukrainian Dictionary: in 4 vol. Vol. 1; *reprint from the edition of 1924*. Kyiv; Vol. 2. Part 1; *reprint from the edition of 1929*. Kyiv; Vol. 2. Part 2; *reprint from the edition of 1932*. Kyiv; Vol. 3. Part. 1; *reprint from the edition of 1927*. Kyiv; Vol. 3. Part. 2; *reprint from the edition of 1928*. Kyiv (in Ukr.; in Rus.).

Pidmohylnyi, V., Pluzhnyk, Ye. (Eds.). (1993). Russian-Ukrainian phraseological dictionary. Phraseology of business language; *reprint from the edition of 1927*. Kyiv: UKSP “Kobza” (in Ukr.; in Rus.).

Umanets M., Spilka A. (Komar M.) (Eds.). (1924). Russian-Ukrainian dictionary; *reprint from the edition of 1893*. Berlin (in Ukr.; in Rus.).

Nikovskiy, A. (Ed.). (2018). Ukrainian-Russian dictionary; *reprint from the edition of 1926*. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho (in Ukr.; in Rus.).

Ohiienko, I. (1924). Ukrainian stylistic dictionary. Lviv (in Ukr.).

Статтю отримано 22.05.2024

Larysa Kolibaba

ENDINGS OF THE GENITIVE CASE OF SINGULAR IN NOUNS OF THE THIRD DECLENSIONS: NORM AND UZUS

One of the changes in the “Ukrainian Orthography” of 2019, which modern speakers perceived controversially, is the codification of the ending *-u* in the genitive case of singular of feminine nouns of the III declension. According to the current grammatical norm, for all feminine nouns ending in *-u* after the preceding consonant (*вість, радість, смерть, честь, хоробрість* etc.), as well as for the nouns *кров, любов, осінь, сіль, Русь, Білорусь* normative the genitive case singular has the endings *-i* and *-u*. However, today the ending *-u* is also on the periphery of linguistic usage.

The vast majority of modern speakers who do not use the ending *-u* in the genitive case of singular of nouns of the III declension justify their position mostly by subjective factors of a stylistic and evaluative nature. Instead, scientific facts testify that: 1) the use of the ending *-u* in the genitive case of singular of feminine nouns of the III declension is a specific morphological feature of the Ukrainian language and corresponds to the historical patterns of the development of its grammatical system; 2) the case-ending *-u* is widely used in the entire territory of the functioning of the Ukrainian language and in dialects; 3) this ending was also used by the classics of Ukrainian literature – I. Kotlyarevskyi and T. Shevchenko; 4) feminine nouns of the III declension with the ending *-u* in the genitive case are widely recorded in lexicographical sources, artistic, scientific and journalistic texts of the 19th – the first third of the 20th centuries; 5) the use of nouns of the III declension in the genitive case of singular with the ending *-u* is a recovered, not a new, morphological norm of the Ukrainian literary language, which was subjected to ideological pressure during the era of totalitarianism, and as a result was removed from linguistic usage; 6) the main reason for the restoration of the normative ending *-u* is the need to eliminate the homonymy of case forms of nouns of the III declension.

Key words: ending, nouns of the III declension, genitive case of singular, “Ukrainian Orthography”.